

דמויות משנה בשיר-השירים

- א. הקדמה
- ב. המלך שלמה
- ג. בנות ירושלים, רעים, חברים ודודים
- ד. אחי הרעיה
- ה. אם הרעיה
- ו. אם הדוד
- ז. השומרים הסובבים בעיר
- ח. שועלים
- ט. מלכות, פילגשים ועלמות
- י. סיכום

א. הקדמה

בשיר השירים¹, כידוע, יש שתי דמויות מרכזיות: הדוד והרעיה. אך בנוסף לשתי הדמויות הללו, נזכרו במגילה שלל דמויות נוספות, אשר ניתן לראותן כדמויות רקע. ואלו הן: בנות ירושלים, חברים, דודים ורעים, אחי הרעיה, שומרי העיר והמלך – הלא הוא שלמה. כמו כן ישנם משלים שניתן לפרשן כדמויות נוספות: הכרם והשועלים.

נוכחותן של הדמויות מעוררת אותנו לחקור: מי הן הדמויות הנוספות? מהו תפקידן? לשם מה הוזכרו במגילה? האם יש כאן רצון לתאר עלילה רבת משתתפים, או שמא עיקר המגילה מתמקד בדוד וברעיה?

במאמר זה נסקור את דעות המפרשים השונים בזיהוי הדמויות הנזכרות ובתפקידן

¹ ההפניה בסתם להלן מציינת לשיר השירים.

במגילה. נתייחס לפרשני הפשט – כלומר אותם פרשנים המפרשים ישירות את המשל עצמו – ונבחן כיצד פירשו את תפקידן של דמויות המשנה בתיאור עלילת המגילה. לא בכל מקום אפשר לראות מה דעתו של כל מפרש. בדרך כלל לא על כל אחד מהפסוקים המדוברים, יש פירוש של כל פרשני הפשט. כמוכן שלא נביא כאן את כלל הפרשנים בכל סוגיה, אלא רק את אלו שכתבו את דעתם באותו מקום. מתוך תיאור דעותיהם של המפרשים השונים לגבי כל דמות, ננסה לבאר את העלילה והאם יש בה מקום גם לדמויות משנה.

ב. המלך שלמה

שלמה נזכר במגילה בשלשה מקומות: בפתיחה, באמצע ובסוף. הפתיחה והסוף הם המסגרת לסיפור. וכך נאמר שם (א', א-ד):

שיר השירים אשר לשלמה: ישקני מנשיקות פיהו כי טובים דדיך מיין: לריח שמניך טובים שמן תורק שמך על כן עלמות אהבוך: משכני אחריך נרוצה הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך נזכירה דדיך מיין מישרים אהבוך.

ובהחלט אפשר ליחס לפסוקי הפתיחה גם את ההמשך (שם, ה-ו):

שחורה אני ונאווה בנות ירושלם כאהלי קדר כיריעות שלמה: אל תראוני שאני שחרחרת שזפתני השמש בני אמי נחרו בי שמני נטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי.

פסוקים אלה שייכים למסגרת, כיון שהצרוף "כרמי שלי" נזכר גם בסוף המגילה. והוא משלים את נקודת הפתיחה האמורה כאן.

סיום המגילה, סוגר את המסגרת של המגילה כולה, וכך נאמר שם (ח', יא-יד):

כרם היה לשלמה בבעל המון נתן את הכרם לנטרים איש יבא בפריו אלף כסף: כרמי שלי לפני האלף לך שלמה ומאתים לנטרים את פריו: היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעיני: ברח דודי ודמה לך לצבי או לעפר האילים על הרי בשמים. עוד נזכר המלך בפרק א, בפסוק נוסף (א', יב):
עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו.

כאמור לעיל, שלמה נזכר בכמה פסוקים גם באמצע המגילה, ובכך נעסוק להלן.

הדעה המקובלת ביותר במפרשים היא ששלמה והדוד חד הם, ומסתבר שאלה הם נימוקיהם: א. המגילה היא סיפור האהבה בין הדוד והרעיה, והמסגרת עוסקת באהבה למלך. לכן מסתבר שהדוד הוא המלך. ב. בכמה מקומות יש מעבר ישיר מדיבור על הדוד לדיבור על המלך ולהיפך, כגון:

עד שהמלך במסכו נרדי נתן ריחו: צרור המר דודי לי בין שדי ילין (א', יב-ג).
 כרמי שלי לפני האלף לך שלמה ומאתים לנטרים את פרי: היושבת בגנים חברים
 מקשיבים לקולך השמיעיני: ברח דודי ודמה לך לצבי או לעפר האילים על הרי
 בשמים (ח', יב-יד).

כך עולה גם מתיאור המיטה והאפריון של שלמה (ג, ז-יא) – שנעמוד על משמעותו
 ביתר פירוט להלן – הבא באמצעו של סיפור האהבה בין הדוד והרעיה:

הנה מטתו שלשלמה ששים גברים סביב לה מגברי ישראל: כלם אחזי חרב מלמדי
 מלחמה איש חרבו על ירכו מפחד בלילות: אפריון עשה לו המלך שלמה מעצי
 הלבנון: עמודיו עשה כסף רפידתו זהב מרכבו ארגמן תוכו רצוף אהבה מבנות
 ירושלם: צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתנתו
 וביום שמחת לבו.

על כן, לדעת חלק מהפרשנים, שלמה הוא הדוד. כך אנו מוצאים במפורש בפירושי
 ר"א תמך² ועקדת יצחק.³ כך כותב גם המצודות,⁴ שאומר שבאהבתה של הרעיה את
 דודה ובהערצתה אותו, דימתה אותו לשלמה. הוזהות בין שלמה לבין הדוד עולה
 במרומו גם במפרשים נוספים ובראשם רש"י;⁵ שפשוט לו שהדוד ושלמה נמשלו
 שניהם לקב"ה, והוא מפרש שהרעיה מתאוה לנשיקות שלמה ושהיא מתאוה
 לחיבור עם הדוד. כלומר שלמה הוא-הוא הדוד. באותה דרך אפשר ללמוד מדברי
 ספורנו,⁶ שגם לו היה פשוט כך.

לא מסתבר לומר שהדוד והמלך הם שתי דמויות שונות, מפני שאם כן למה
 הרעיה והמלך שמחים באהבה המתוארת. אם שלמה אינו הדוד, איך אפשר יהיה
 להסביר את המלים "נגילה ונשמחה בך", האמורות בלשון רבים-מדברים, שמהן
 משמע ששניהם שמחים באהבה זו?

² ר' אברהם תמך - מתוך מהדורת אורים גדולים, פירושים לשיר השירים, מכון אבן ישראל
 ירושלים תשס"ה. כן משמע מפירושו על ג', ז-יא. ונתן ללמוד כך גם מדבריו בא', ד.

³ עקדת יצחק - ר' יצחק עראמה. מתוך מהדורת אורים גדולים, פירושים לשיר השירים, מכון אבן
 ישראל ירושלים תשס"ה. מפורש בראש פירושו, א', א: "נכנסה תשוקת אהבת המלך שלמה בלבה,
 והנה באהבתה אותו וחשק לבה עשתה לו שירים הרבה". מוכח מלשונו שפשוט לו ששלמה הוא
 הדוד.

⁴ מצודת דוד ג', ז.

⁵ במקומות רבים לאורך פירושו למגילה, וראה בעיקר א', א.

⁶ במקומות רבים לאורך פירושו למגילה, וראה בעיקר ב', א-ב.

הדעה הרווחת במפרשים אפוא, היא לזהות את שלמה כדוד. כך עולה, כפי שכתבנו לעיל, גם מהלשון שבה הפנייה אל שלמה היא הפנייה אל האהוב, וזאת דרך המלך. אמנם, דרך זו נחלקת לשני נתיבים:⁷ נתיב אחד האומר שהדוד הוא בחור שהרעיה אוהבת, שכיוון שהיא מעריצה אותו היא מדמה אותו למלך. נתיב שני, להיפך: הרעיה מאוהבת במלך, ובאהבתה אותו היא מדמה אותו לבחור שאוהב אותה כדרך הבחורים.⁸

⁷ כיון שמדובר בשיר ולא בפרוזה, אין צורך להכריע באפן חד משמעי בין שני הנתיבים האלה. יתרונן של שיר הוא בכך שכיון שאין בו עלילה פרוזאית מוגדרת אלא רק הבעת רגש שירי, יכולה הדמות ליהנות מכל היתרונות, ולהיות גם מלך וגם בחור.

⁸ כל המפרשים שלא זיהו את שלמה עם הדוד, עמדו בפני בעיה עקרונית, שניכר לפחות בחלק מהמפרשים שהיא מטרידה אותם: אם שלמה איננו הדוד, מהו אפוא תפקידו של שלמה במגילה? הקיצוני ביותר היה המלבי"ם (לאורך כל המגילה), שזיהה את שלמה כדמות מתחרה לדוד. כמובן שגישה זו משנה לחלוטין את כל הגישה לשיר השירים. משיר אהבה בין דוד לרעייה הוא הופך לעלילה סוערת הכוללת אהבות אסורות וטרגדיה רומנטית. אחת הקושיות הגדולות על הגישה הזאת היא, בניגוד לקושיה על הצד השני: אם כך - למה נזכר שלמה כ"כ מעט במגילה? אם הוא אכן דמות כ"כ מרכזית בעלילה, כיצד הוא מופיע רק בפסוקי המסגרת, ובמספר פסוקים מצומצם המרוכז במקום אחד באמצע המגילה? יתרה מזו - אם כל המגילה היא אהבה בין הדוד והרעיה בניגוד לרצון שלמה, למה דווקא המסגרת עוסקת בשלמה?

יתר המפרשים שלא זיהו את שלמה עם הדוד עמדו בפני בעיה מטרידה: אם אינו דמות בעלילה - מה הוא עושה שם? לכן כתבו המפרשים האלה (ראה רי"ד ג', ז-ח, וראה גם עסיס [אלהו עסיס, אהבת עולם אהבתיך, ידיעות אחרונות, ספרי חמד תשס"ט] עמ' 89-92, וכן לוינגר [אליעזר לוינגר, שיר השירים מפורש, החברה לחקר המקרא בישראל, ירושלים תשל"ג] עמ' 45-49, על ג', ו-יא) ששלמה הוא נושא השיחה בין הדוד והרעיה. גם בכך אין די, שהרי הדוד והרעיה אינם משוחחים ביניהם על פוליטיקה בשום מקום במגילה. הם משוחחים בעקר זה על זה על זה ושניהם על הקשר ביניהם. לכן צריך לפרש שהדוד והרעיה ממשילים זה את זה למלך שלמה, לאפריינו ולמיטתו וכך כתבו לוינגר ועסיס שם. ועדיין יש להשיב על פירושם: אם בזה מסתכם תפקידו של שלמה - למה המסגרת דווקא העצימה אותו?

יש לציין שיש הבדל תהומי בין פירוש לוינגר לפירוש עסיס. לפי לוינגר, האפריון הוא דברי האישה והמיטה הם דברי האישה, וכל אחד מהם מתאר באוזני רעהו את שאיפותיו ואת עצמו. לעומת זאת, עסיס אומר שהאפריון הוא דברי האישה שבו היא ממשילה את האיש לאפריון שלמה, ואילו המטה - דברי האיש הממשיל את האישה למטה. כל אחד מהם מתעניין בזולתו ולא בעצמו.

עוד כותב עסיס (עמ' 32-33) שתפקידו של שלמה במגילה הוא להיות האנטיטזה לאהבת הדוד והרעיה. בניגוד לאהבת הדוד והרעיה שהיא הנושא במגילה, מוצגת, בצורה נלעגת, אהבתו של שלמה לנשים רבות.

ג. בנות ירושלים, רעים, חברים ודודים

גם הדוד וגם הרעיה מוקפים בדמויות נוספות, הרעיה מדברת עם בנות ירושלים והדוד עם חברים ורעים. את בנות ירושלים אנו מוצאים לכל אורך המגילה, ותמיד בשיחה עם הרעיה (א', ה-1):

שחורה אני ונאווה בנות ירושלם כאהלי קדר כיריעות שלמה: אל תראוני שאני שחרחרת ששזפתני השמש בני אמי נחרו בי שמני נטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי.

ובהמשך, אחרי שהגיעו הדוד והרעיה למצב שבו אומרת הרעיה "שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני", היא מיד אומרת: "השבעתי אתכם בנות ירושלם בצבאות או באילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ" (ב', ו-1). גם אח"כ, כשהרעיה מתארת את אהבתה לדודה במילים "אחזתיו ולא ארפנו עד שהבאתי אל בית אמי ואל חדר הורתי", היא מיד שבה ואומרת: "השבעתי אתכם בנות ירושלם בצבאות או באילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ" (ג', ד-ה).

המקום היחיד במגילה שבו נזכרו בנות ירושלים ואינו בהכרח שיח בינן לבין הרעיה, הוא בתיאור אפריונו של שלמה (ג', ט-יא):

אפריון עשה לו המלך שלמה מעצי הלבנון: עמודיו עשה כסף רפידתו זהב מרכבו ארגמן תוכו רצוף אהבה מבנות ירושלם: צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתנתו וביום שמחת לבו.

אחרי שהרעיה מאבדת את דודה, מתנהל שיח ארוך בינה לבין בנות ירושלים (ה', ה-טז; ו', א-ג):

השבעתי אתכם בנות ירושלם אם תמצאו את דודי מה תגידו לו שחולת אהבה אני: מה דודך מדוד היפה בנשים מה דודך מדוד שזככה השבעתנו: דודי צח ואדום דגול מרבבה: ראשו כתם פז קוצותיו תלתלים שחרות כעורב: עיניו כיונים על אפיקי מים רחצות בחלב ישובות על מלאת: לחיו כערוגת הבשם מגדלות מרקחים שפתותיו שושנים נטפות מור עבר: ידיו גלילי זהב ממלאים בתרשיש מעיו עשת שן מעלפת ספירים: שוקיו עמודי שש מיסדים על אדני פז מראהו כלבנון בחור כארוזים: חכו ממתקים וכלו מחמדים זה דודי וזה רעי בנות ירושלם: אנה הלך דודך היפה בנשים אנה פנה דודך ונבקשנו עמך: דודי ירד לגנו לערוגות הבשם לרעות בגנים וללקט שושנים: אני לדודי ודודי לי הרעה בשושנים.

ולסיום, שוב, כאשר אומרת הרעיה "שמאלו תחת ראשי וימינו תחבקני", היא ממחרת ואומרת: "השבעתי אתכם בנות ירושלם מה תעירו ומה תעוררו את האהבה עד שתחפץ" (ח', ג-ד).

כלומר: מלבד במקרה של האפריון, הנתון לפירושים שונים וכמבואר להלן, תמיד

נוכרות בנות ירושלים בשיח עם הרעיה, על פי הנסיבות. אחרי שהרעיה מספרת על קשר חזק עם הדוד, היא משביעה את בנות ירושלים שלא תעוררנה את האהבה עד שתחפץ. ולהיפך: אחרי שהיא מספרת כיצד היא איבדה את דודה, היא משביעה את בנות ירושלים שתאמרנה לדוד שחולת אהבה היא, ומתוך כך היא מהללת ומשבחת אותו בפניהן. כאשר היא מספרת שהיא שחורה, בנות ירושלים הן הכתובת לתירוציה מדוע היא שחורה.

גם לדוד יש חברים ורעים. כאשר הוא בא אל גנו, אל הרעיה, הוא אומר: "באתי לגני אחתי כלה אריתי מורי עם בשמי אכלתי יערי עם דבשי שתיתי ייני עם חלבי אכלו רעים שתו ושכרו דודים" (ה', א). גם בסוף המגילה הוא מזכיר את חבריו ואומר: "היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעיני" (ח', יג).

כשם שבנות ירושלים מופיעות תמיד בשיח עם הרעיה, כך רעי הדוד מופיעים תמיד בשיח עם הדוד, תמיד הדוד הוא הפונה אליהם ומשתף אותם באירוע המדובר.

תפקידם של רעי הדוד קשה להבנה: וכי הדוד רוצה לשתף את רעיו ברעייתו?

המפרשים השונים פתרו את הבעיה בדרכים שונות. המלבי"ם,⁹ המצודות¹⁰ והרי"ד¹¹ כתבו שהרעים הם קרואים לשמחה, שהדוד מזמין אותם לאכול ולהשתכר בשמחת החתונה. (וכן פירש גם בדעת מקרא שם¹²). ראב"ע¹³ מפרש שהדוד קורא לידידיו להשתכר, כדי שיישנו ולא יפריעו לו ולרעייתו. אולם על פירושים אלו קשה כי ממבנה הפסוק משמע שהאכילה והשתייה בפסוק זה הם ביטוי למעשה שבין איש לאשתו, ונראה דחוק לומר שבסוף הפסוק יש לאכילה והשתייה משמעות אחרת מאשר בתחילתו – 'פתח בכד וסיים בחבית' המשמעות העולה ממבנה הפסוק היא: 'אכלתי שתיתי ולכן רעים ודודים, אכלו ושתו – עשו אף אתם את אותה פעולה'.

גישה אחרת מצאנו בדברי עקדת יצחק¹⁴ המפרש: 'שתו ושכרו אף אתם ברעיותיכם שלכם'. יתרונו של פירוש זה הוא בכך שהאכילה והשתייה של סוף

⁹ פירוש המלבי"ם לשיר השירים, מתוך מהדורת אורים גדולים, פירושים לשיר השירים, מכון אבן ישראל ירושלים תשס"ה. ה', א.

¹⁰ ה', א.

¹¹ פירוש ר"י טראני לשיר השירים, מתוך מהדורת אורים גדולים, פירושים לשיר השירים, מכון אבן ישראל ירושלים תשס"ה. ה', א.

¹² עמוס חכם, פירוש דעת מקרא לשיר השירים, מוסד הרב קוק ירושלים תשל"ג. ה', א.

¹³ שם, ה', א.

¹⁴ עקדת יצחק על שיר השירים (ראה לעיל הערה 3), ד', טו.

הפסוק הן אותן אכילה ושתייה של תחילתו. אלא שגם הפירוש הזה אינו מתיישב עם לשון הכתוב. בכתוב לא נזכרו רעיותיהם של הרעים, והרושם הוא שגם הסיפא של הפסוק ממושיכה ועוסקת באותה "אכילה" שברישא.

גם את דברי הדוד על החברים בסוף המגילה מפרשים המפרשים השונים בדרכים שונות. ר"ד, מצודות ומלבי"ם¹⁵ מפרשים שהדוד מזהיר אותה מפני החברים המצויים סביבם, בכך שהוא אומר לה שכל החברים רוצים לשמוע את קולה, על כן עליה להיזהר ולהשמיע את קולה הערב רק לו. ר"א תמך¹⁶ מפרש שהדוד מזמין את הרעיה לפסוק דין בינו ובין חבריו, שכולם ממתנינים למוצא פיה ומקשיבים לקולה. גם על פירושים אלה קשה כמו שהקשינו לעיל. ממבנה הפסוק משמע שהאמירה היא: 'אנו מקשיבים וממתנינים לקולך, לכן השמיעי אותי'. קשה לראות בפסוק ניגוד מסוג 'אל תשמיעי למי שמבקש לשמוע'.

ר' יוסף אבן עקנין¹⁷ מפרש אף הוא שהחברים שבאמצע המגילה הם קרואים לשמחה, וכאמור: קשה כמו שראינו לעיל. את החברים שבסוף המגילה הוא מפרש¹⁸ בשני פירושים. לפי הפירוש הראשון, הדוד מכוון כאן אל כל חבריה, כלומר: אל קהל אנשי העיר. והוא אומר: 'כל אנשי העיר אוהבים אותך וממתנינים למוצא פיך, הם יעשו כאשר תצוו, פתחי פיך ויאירו דבריך'. לפי הפירוש שני: המילה 'חברים' רומזת לעצמו משום כך הדוד אומר "השמיעיני" ולא 'השמיעינו'.

בפירוש השני נעסוק בהרחבה להלן, ונבאר ביתר שאת את יתרונותיו לא רק בפסוק זה אלא לאורך כל המגילה. אבל גם הפירוש הראשון קרוב לצאת ידי הקושיות שהקשינו. לפי הפירוש הזה, הדוד אכן קורא לרעיה להשמיע את קולה לא רק לפניו, אולם למרות זאת נשמרת האווירה חגיגית העולה מן הפסוק, אווירה של אהבה וקשר בין הדוד והרעיה. החברים אינם גורם מפריע אלא חלק מן השמחה.

לגבי בנות ירושלים, כלל הפרשנים אוחזים בדעה שהכוונה היא לרעותיה, בנות ירושלים, כפי שאכן משמע ממבנה הפסוקים. אלא שקשה: למה היא מבקשת מהן

¹⁵ שלושתם שם על אתר, ח', יג. הכל מתוך מהדורת אורים גדולים, פירושים לשיר השירים, (ראה לעיל הערות 9-11).

¹⁶ ר"א תמך (ראה לעיל הערה 2) גם הוא שם, ח', יג.

¹⁷ ר' יוסף אבן עקנין, 'התגלות הסודות והופעת המאורות', מפיצי נרדמים, ירושלים תשכ"ד, עמ' 247 על ה', א.

¹⁸ עמ' 481, על ח', יג.

שלא תעוררנה את האהבה – וכי הן אלה שמעוררות את האהבה? הלא היא זו שמעוררת את האהבה ואומרת "שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני"? היא זאת שאומרת שתאחז את הדוד ולא תרפה עד שתביאנו אל בית אמה?

אמנם עקדת יצחק¹⁹ מפרש שהיא משביעה את בנות ירושלים שלא תעוררנה רצון לגרום לדוד לצאת משם, אך על כך קשה שהרי לא נאמר שם דוד אלא אהבה. כמו-כן, יש שפירשו שהרעיה משביעה את בנות ירושלים שלא תעוררנה את אהבתן שלהן אל דודה. אך עדיין ניתן לתמוה: האהבה (בה' הידיעה) במגילה היא האהבה שבין הרעיה ובין הדוד?

המלבי"ם²⁰ לשיטתו, מפרש שבנות ירושלים מופקדות ע"י שלמה לשמרה.

קושיות רבות הקשינו כאן על נוכחותם של הרעים והבנות, ובעיקר על נוכחותם בין הדוד והרעיה במקומות הפרטיים והצנועים ביותר, רגעי השיא של הקשר ביניהם. נוכחות זו בכל רגעי השיא העסיקה את המפרשים, אך הם לא נתנו על כך תשובות מניחות את הדעת. לכן, נראה לי להציע פירוש חדש לזהותם של רעי הדוד ושל רעות הרעיה – בנות ירושלים.

משל בתוך משל

בשיר השירים אנחנו מוצאים כמה פעמים שלשונות יחיד ורבים מתחלפות. צבאות ואיילות הם צבי ואייל וכך גם בעוד מקרים כפי שיבואר להלן.²¹ על זו הדרך, נראה להציע שרעי הדוד אינם אלא הדוד עצמו. הדוד מדבר אל עצמו בלשון חברים, רעים ודודים (ה', א'; ח', יג.). אין הוא פונה כאן אל רעיו אלא אל עצמו, שהרי אין אדם מזמין את רעיו לשתות ולהשתכר מרעייתו. הביאה אל הגן והשתייה (ה', א) הם משל בתוך משל, ולשון רמז למעשה צנוע שבינו לבינה.

על אותה דרך, בנות ירושלים הן הרעיה עצמה. גם השיח שמנהלת הרעיה עם בנות ירושלים (כגון בפרק ה') הוא שיח דמיוני, שבו היא מדברת אל עצמה, כדרך כל אדם שמנהל מדי פעם שיח דמיוני עם קהל שומעים שהם למעשה הוא עצמו. כשם שרעי הדוד וחבריו אינם מבטאים אלא פנייה של הדוד אל עצמו, כך פנייתה של הרעיה לבנות ירושלים הן פניות שלה אל עצמה. לכן האפריון רצוף אהבה מבנות

¹⁹ ב', ז; ג', א.

²⁰ המלבי"ם, חלק המשל, ב', ה.

²¹ וכפי שנבאר להלן.

ירושלים (ג', ט-י), ואין בזה סתירה לכך שזהו שיר על האהבה האחת והיחידה. הרעיה נמשלת לבנות ירושלים, כי בת ירושלים היא הנמשל האמיתי בשיר.²² על פי זה תוסבר נוכחותן של בנות ירושלים בדיוק ברגעים האינטימיים ביותר. בכל פעם שהרעיה "תופסת את עצמה", שהיא הלכה בדמיונותיה²³ כמה צעדים רחוק מדי, היא ממהרת להשביע את עצמה שלא תעורר את האהבה מוקדם מדי. גם הדוד לא מזמין את רעיו לאכול, לשתות ולהשתכר מן הרעיה. הוא מזמין את עצמו.

לשון יחיד ולשון רבים מתחלפות במגילה

עמדנו על כך שלשון יחיד ולשון רבים מתחלפות במגילה, היחיד הוא הרבים והרבים הם היחיד. עיקרון זה עולה מעוד פסוקים במגילה, שנזכרה בהם לשון רבים אך משמעותה לשון יחיד. בפסוקים "תורי זהב נעשה לך" (א', יא) ו"שובי שובי ונחזה בך מה תחזו" (ז', א) אנחנו מוצאים לשון רבים במשמעות לשון יחיד. כך גם בסוף המגילה (ח', יג): "היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעיני" ("חברים" - לשון רבים, "השמיעיני" - לשון יחיד. כלומר: היחיד הוא-הוא החברים. כפי שהזכרנו לעיל, גם ר' יוסף אבן עקנין העלה אפשרות כזאת במקום אחד במגילה²⁴).

נמצא אפוא שלשון השיר במגילה מחליפה לשון יחיד ברבים, ומתארת את הדוד היחיד גם בלשון רבים, ואת הרעיה האחת והיחידה גם בלשון רבים, בעיקר בשיח שלהם עם עצמם. (לגבי הדוד - גם כאשר הוא מדבר על עצמו עם הרעיה). לכן, כל שיח שמוצאת הנערה לשוחח בו על עצמה, נעשה כביכול מול רעותיה. כשם שהכרם, המעיין וכו' הם משלים לרעיה, כפי שיבואר להלן, כך גם בנות ירושלים.²⁵

²² א"א לפרש שבנות ירושלים הנמצאות עמה באפריון הן מתחרות שלה שבאות לקלקל את השמחה. האווירה בפסוק היא אווירה של שמחה, ולא מתאים לפרש את הפסוק בשונה מהאווירה הכללית שבו.

²³ המגילה מתארת את דמיונותיה של הרעיה. זה בולט בכמה מקומות. במיוחד בפסוק "הנה זה עומד אחר כתלנו" (ב', ט). ברור שאם הדוד באמת היה עומד מאחורי הקיר ומשגיח, היו מגרשים אותו משם מיד, וזה היה סוף הסיפור. אבל דרכו של המאוהב לחשוב שמושא אהבתו רואה אותו בכל עת ומתעניין בו.

²⁴ ראה לעיל הערה 18.

²⁵ וראה בהרחבה במאמרי 'מבוא לשיר השירים', סיני, כרך קמא, (תשרי-אדר תשס"ח) חשון תש"ע. ובמאמרי 'שיר האהובה לאהובה', מקור-ראשון, מוסף שבת, י"ח ניסן תש"ע.

שיא אהבה אישי

לפי הסבר זה (ובפרט אם נקבל את הדעה הרווחת בסעיף הקודם ששלמה הוא-הוא הדוד), כמעט ואין במגילה דמויות משנה. המגילה כולה היא שיר האהבה שבין הדוד והרעיה. הדמויות הנוספות תופשות מקום קטן מאד והן חלק מהרקע. המגילה כולה בנויה מתיאורי הדוד והרעיה ומשלים להם, שכן גם התיאורים של הנופים, המעיינות, הכרמים, הפירות והבשמים, הם משל לרעיה. באותו אופן, צבאות ואיילות השדה הן משל לדוד עצמו.²⁶ המגילה כולה היא שיר האהבה והתשוקה בין

²⁶ הצבאות ואיילות השדה אינן דמויות פעילות במגילה. הן מוזכרות בדברי הרעיה אל בנות ירושלים. ארבע פעמים במגילה מוזכרת שבועה שמשביעה הרעיה את בנות ירושלים, בשתיים מתוכן השבועה היא בצבאות או באיילות השדה. כאמור, אין אלה דמויות פעילות במגילה, ואעפ"כ אנו מוצאים שהמפרשים השונים פירשו אותן בדרכים שונות, ויש בדרכים אלה כדי ללמדנו על תפישתם של אותם מפרשים את מבנה היחסים בין הדמויות במגילה. הקושיה העיקרית העולה מפסוקים אלה היא שאין נשבעים בבעלי חיים. שבועה בד"כ היא בשם ה', או לפחות בדבר שחשוב לאדם שלא יאבד אותו.

לכן מפרש רש"י (ב', ז), בעקבות חז"ל (כתובות קיא, א), שהשבועה אינה בגופן של צבאות ואיילות השדה, כדרך העולה לכאורה ממבנה הפסוק. הצבאות ואיילות השדה הן הרמז לאלה שמקבלות הנשבעות על עצמן: 'אם תעברו על השבועה תהיו כצבאות או כאיילות השדה וה"בשר" שלכן יותר'.

בבסיס הפירוש הזה עומדים הפסוקים בספר דברים שבהם "כצבי וכאיל" הוא תיאור לבשר שמותר לאכלו ולשפוך את דמו ככל אוות נפשנו (דברים י"ב, טו; שם ט"ו, כב). אולם, ישנן מספר קושיות על פירוש זה: א. בד"כ בתנ"ך 'להישבע ב...' משמעו שהדבר שאנו נשבעים בו הוא אותו מושא, ולא שישנו איום כלפי אותו מושא במקרה של עבירה על השבועה. ב. למה השתנתה הלשון מצבי ואייל הנזכרים בתורה לצבאות או איילות השדה? (אלא שעל הקושיה הזאת אפשר לענות שכיוון שהנשבעות הן בנות ירושלים ממילא באים הצבי והאיל בלשון רבים ובלשון נקבה). ג. הצירוף של צבי או אייל נזכר בשיר השירים דווקא כדימוי לדוד ("דומה דודי לצבי או לעפר האילים" - ב', ט) ומתבקש לחבר את צבאות ואיילות השדה הנזכרות כאן לפסוק משיר השירים ולא לפסוק מספר דברים.

גם יתר המפרשים (מצודות, רי"ד וספורנו) על הפסוק הנ"ל מפרשים כרש"י. ספורנו מוסיף: "שאין להם כח להמלט מיד מתקומם זולתי בנוסם מפניו". מלבד הקושיות שהקשינו לעיל על רש"י, קשה כאן שהוא השמיט מבלי משים את אחד הבסיסים המרכזיים של הפירוש: הדימוי של צבי ואייל בספר דברים. רי"ד מציג את הפירוש בצורה אחרת, שעונה על כל הקושיות הנזכרות: "אני אשביע אתכן בחיי עצמכן, שעצמכן דומות לצבאות או לאיילות השדה". הדימוי של בנות ירושלים עצמן הוא לצבאות או לאיילות השדה. והן עצמן הדבר שבו הן נשבעות. בכך הסתלקו הקושיות לעיל.

הרמב"ן (ב', ז) מפרש שצבאות הוא שם ה' צבאות, ואיילות השדה הוא משל לשכינת עזו.

הדוד לרעייתו.

ד. אחי הרעיה

אחי הרעיה נזכרו בשני מקומות. בתחילת המגילה (א', ו): "בני אמי נחרו בי שמני נטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי", ובסוף המגילה (ח', ט): "אחות לנו קטנה ושדים אין לה מה נעשה לאחתנו ביום שידבר בה: אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז".

לגבי בני אמי הנזכרים בתחילת המגילה, כל מפרשי המשל תמימי דעים שיש

כלומר: אכן יש כאן שבועה בה'. אבן יחיא (מתוך מהדורת אורים גדולים, מכון אבן ישראל ירושלים. ב', ז) מפרש, שכיון שבנות ירושלים הן משל לאומות העולם, השביע אותן בדברים שנמשלו לאלוהיהם של אומות העולם. הצבאות הם צבאות השמים ואיילות השדה הן עולם המלאכים. אפשר, שמתוך פירושו את הנמשל נוכל ללמוד כיצד הוא תופש את המשל: אמנם צבאות ואיילות השדה אינם דבר בעל חשיבות אמיתית וגדולה שראוי להישבע בו, אך כיון שדרכך של בנות לכסוף ולהשתוקק אליהן ולהתפעם למראיהן, השביעה הרעיה את בנות ירושלים דווקא בהן.

לפי דברים אלו אפשר ללכת בדרך דומה ולומר, שצבי ועופר האיילים, וכן צבאות ואיילות השדה, הם כינויים לדוד, שהוא נמשל לקב"ה. הרעיה משביעה את עצמה בדוד. השיר מרשה לעצמו לתאר כאן את הדוד בדימוי של בעלי חיים נאצלים המבטאים כיסופים וערגה מצד אחד, ואת שם ה' צבאות מצד שני. סמך לכך נמצא בעובדה שהפסוק 'השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות' (ב, ז; ג, ה) מכיל כפל משמעות ברור שאי אפשר לטעון שאינו מכוון; הרי ברור שאין נשבעים בבעלי חיים, אלא בשם ה'! מכאן שכל אזכור במגילה של 'צבי' או 'עופר איילים', 'צבאות' או 'איילות' (שהרי כאמור, לשון יחיד ולשון רבים מתחלפות), הוא משל לקב"ה. הדוד דומה לצבי או לעופר (ב', ט; ב', יז; ח', יד), ובנות ירושלים נשבעות בצבאות או באיילות השדה (ב', ז; ג', ה). מעבר לכך שהצבי מבטא זריזות, יופי, חן והדר, עבור הבנות דווקא הצבאות והאיילות מייצגות את היופי שבטבע ובבריאה כולה, ואליהן בנות ירושלים משתוקקות. זהו כח התשוקה אל ה'. השבועה היא בדבר שהוא פסגת השאיפות והתשוקות: שם ה' צבאות. מכאן נוכל למצוא רמז למשל והנמשל בכל המגילה כולה. הרעיה משולה לבנות ירושלים או בת ירושלים, וכן לירושלים על מגדליה וחומותיה, לתרצה, לכרמל וכו'. הדוד משול לשם ה' צבאות, ומקום המפגש שלהם הוא האפריון שעשה לו המלך שלמה מעצי הלבנון, או בית ארזים וברותים. המור, האהלות ועצי לבונה (ד', יד ועוד) מזכירים אף הם את הקטרת ושמן המשחה, וכן תימרות עשן וקטרת מר ולבנה (ג', ו). יריעות שלמה השחורות (א', ה) הן יריעות העזים לאוהל על המשכן. הביאני המלך חדריו' (א ד), הכותרת לכל השיר, הוא חדרי מלכות ה' שבמקדש בירושלים. מכל ההקבלות הללו ברור מי הם המשל והנמשל.

לפרשו כפשוטו, דהיינו שמדובר באחיה. וכן כתוב מפורשות במצודות וברי"ד.²⁷ לא כן לגבי הפסוק שבסוף המגילה. בפסוק הזה לא נזכר שם הדובר, ואולם כיוון שהדוברים כאן קוראים לרעיה אחות, פירשוהו רבים מהמפרשים²⁸ שהדוברים כאן הם אותם בני אמה של הרעיה שנזכרו בתחילת המגילה.

כמובן, גם כאן אפשר לפרש שהדובר הוא הדוד, שכאמור לעיל, מדבר לעתים בלשון רבים. אחרי שהרעיה אמרה עליו "מי יתנך כאח לי" (ח', א), גם הוא קורא לה אחות. אין זו הפעם הראשונה במגילה שהוא קורא לה כך. לעיל הוא קרא לה "אחותי רעיתי" (ה', ב), "אחותי כלה" (ה', א), ועוד. כך עולה מלשון הרי"ד²⁹, הכותב שהאהובה מספרת לחברותיה שכך אמר אהובי, אחות אחת יש לנו שהיא קטנה וכו'. כלומר, לפי דבריו, המשפט בסוף המגילה נאמר ע"י הדוד.³⁰

לפי פירוש זה אין כאן אחים. אין כאן דוברים אלא הדוד והרעיה. נכון שבראש המגילה האחים ודאי נוכחים, אך שם אין ענייננו באחים עצמם אלא בהתנצלותה של הרעיה על היותה שחורה. הדוברים במגילה הם רק הדוד והרעיה עצמם. גם כאן נראה שאין במגילה אלא דוד ורעיה.

²⁷ מצודת דוד א', ו; רי"ד שם. משתיקת יתר המפרשים נראה שפשוט להם שבני אמי הם אכן בני אמה, ולכן לא ראו צורך להרחיב.

²⁸ ראה למשל: פירוש ראב"ע וכן בפירוש דעת מקרא, ח', ח.

²⁹ פירוש ר"י טראני, ח', ח.

³⁰ לא כל המפרשים פירשו כך. המצודות (מצודת דוד ח', ח) ור"א תמך (ח', ח-י) מפרשים שהפסוק הזה הוא חלק משיחה בין הרעיה והדוד. עדיין אנו עומדים בגבולות השיח בין הרעיה והדוד, אך יש כאן דמות אחרת. מפרשים אחרים מצאו כאן דמות אחרת הנוטלת חלק פעיל בעלילה. הרב שרלו ([הרב יובל שרלו, אחריו נרוצה, ידיעות אחרונות - ספרי חמד, ת"א תשס"ג] עמ' 41, וכן בכמה מקומות לאורך הפירוש) מאריך לפרש שמדובר בנערה שאחיה שאינם בני אביה אלא בני אמה בלבד, ורוקחים מזימות כיצד לנצל אותה ולהפיק ממנה כמה שיותר כסף. לדעתו האחים האלה, שנזכרו פעמיים במגילה, בתחילה ובסוף, הם דמויות מרכזיות בשיר. גם עמוס חכם בפירוש דעת מקרא (עמ' ג, על א', ו), רואה באחים דמויות בעלות משמעות של אכזריות וחוסר אהבה. בניגוד לרב שרלו הרואה בהם אחים חורגים, עמוס חכם דווקא מפרש את הביטוי "בני אמי" כמבטא קרבה יתרה, כמו שמצאנו אצל גדעון ואצל בנימין. הביטוי בא ללמד שאע"פ שהיה מן הראוי שיתייחסו אליה באהבה יתרה, הם מתאכזרים אליה.

ה. אם הרעיה

אמה של הרעיה נזכרת בחמשה מקומות במגילה, אך לעולם לא כדמות פועלת. אחי הרעיה נקראים "בני אמי" (א', ו). המקום שאליו משתוקקת וחולמת הרעיה להביא את דודה הוא "בית אמי" (ג', ד; ח', ב), ובתקבולת "חדר הורתי". לדוד היא אומרת "מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי" (ח', א). ובשבחים שמשבח הדוד את הרעיה הוא אומר: "אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה ברה היא לילדתה" (י', ט).³¹ גם בפסוק הזה אין הכרח לומר שהאם היא דמות פועלת. אין כאן אמירה שהאם אכן תעיד על בתה שהיא אחת ויחידה, אלא שבח לבת שאחת היא לאמה.

את כל ההזכרות הללו אפשר לפרש בצורות שונות, המצמצמות או מרחיבות את נוכחות האם במגילה. ניתן לצמצם, כיוון שהלשון בהחלט סובלת את הפירוש שלא האם היא הנושא של הפסוק, אלא בית האם. הרעיה לא מזכירה את האם אלא את הבית. תשוקתה היא להביא את הדוד אל המקום הפרטי והצנוע ביותר שלה. היא רוצה לראות את הדוד חלק בלתי נפרד מהבית שהיא גרה בו. בדרך זו מפרש ר"א תמך³² "שתנהגו אל בית אמה שהוא ביתה". בדומה לכך מפרש המלבי"ם:³³ "עד תביאהו אל בית אמה, להיות אתה במקום קבוע ולא ידלג עוד על הררי בתר". ועקדת יצחק³⁴ כותב: "בית מנוחתה כלבכה".

מאידך וכאמור, אפשר להרחיב את דמותה של האם, ולראות במקום שאליו רוצה הרעיה להביא את דודה לא רק מקום פרטי וצנוע של הרעיה, אלא מקום שנוכחותה של האם בולטת בו ומורגשת בו.³⁵ כאמור לעיל, מבנה המגילה והקשר הבלעדי

³¹ יצוין כי מתיאור זה יש רמז לאחיות, שאם לא כן מה החידוש "אחת היא לאמה". מהתיאור הזה עולה שהרעיה היא אחת ויחידה לא רק בין כל העלמות אלא גם בין אחיותיה, וגם אמה תעיד על כך.

³² פירוש ר"א תמך, ח', ב.

³³ פירוש המלבי"ם, חלק המשל, ב', ד.

³⁴ עקדת יצחק על שיר השירים (ראה לעיל הערה 3), ב', ד.

³⁵ כך מפרש המצודות (מצודת דוד, ג', ד), שהיא רוצה להביאו אל בית אמה בחשבה שאמה תעזרנה על התמדת האהבה. ואב"ע ור"י אבן עקנין (ר' יוסף אבן עקנין, התגלות הסודות והופעת המאורות, מפיצי נרדמים ירושלים תשכ"ד, עמ' 403 על ח', ב) אף מפרשים שאמה תלמד אותה כיצד להשקות את דודה מיין הרקח (הם מפרשים, בניגוד לבעלי הטעמים, שהמלה "תלמדני" מתייחסת להמשך הפסוק. הדבר תמוה לא רק בגלל הטעמים, אלא גם משום שמשמע שהמלה "תלמדני" היא כנוי נוסף ל"אמי", מעין מה שאנו אומרים היום "אמי מורתני" [לפי מי שמפרש את הביטוי הזה מלשון הוראה, ישנם גם פירושים נוספים], ומ"מ לפי הפירוש הזה ודאי שהאם היא

שהמגילה מתארת בין הדוד לרעיה מטים לכיוון הראשון. אגב, בהקשר דומה נזכרת במגילה לידתו של הדוד. בסוף המגילה אומרת הרעיה: "תחת התפוח עוררתיך שמה חבלתך אמך שמה חבלה ילדתך" (ח', ה), אמו של הדוד נזכרת לא כתיאור מקום, אלא כדמות יולדת. ואף על פי כן, גם בהקשר זה, אפשר לומר שלא מעשי האם הם המעניינים אותנו, אלא המקום – "תחת התפוח". בניגוד לזוג רגיל שבו בא האיש אל בית הנערה ומביאה אל בית לידתו וגדילתו, רוצה הרעיה לעורר את הדוד ממקום לידתו ולהביאו אל בית אמה. האימהות עצמן אינן פועלות בסיפור המגילה, אלא הן ציון מקום למקומו של הדוד ומקומה של הרעיה. גם דרך זו מתחברת היטב לדרך שהצענו לעיל, הגורסת שאין בשיר השירים אלא דוד ורעיה בלבד.

ו. אם הדוד

כאמור לעיל, אם הדוד נזכרה בפירוש בפסוק: "תחת התפוח עוררתיך שמה חבלתך אמך שמה חבלה ילדתך" (ח', ה). אבל דווקא שם מפרשים כל מפרשי המשל שאין לנו עניין מיוחד באם עצמה, אלא בעצם היות המקום, מקום לידתו של הדוד.³⁶ אם נפרש ששלמה הוא הדוד, הרי שיש עוד מקום במגילה שבו נזכרה אמו של הדוד: "צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתנתו וביום שמחת לבו" (ג', יא). גם שם אפשר לפרש שלא האם היא החשובה אלא העטרה. ואף על פי כן, שם אי אפשר להתעלם מהעובדה שהאם ממלאת תפקיד כלשהו, גם אם קטן. אף אחד מהמפרשים לא מצא לנכון להכביר מילים על זהותה של אמו (כמובן,

דמות פעילה במגילה). גם הרי"ד מפרש פירוש דומה. גם בפסוק "אחת היא לאמה" (ו', ט) מפרש המצודות שאמה היא זאת שהשתדלה למרקה ולצחצחה בתמרוקי הנשים. ואילו המלבי"ם, בדומה לדרך שבה הלך בפירוש "בית אמי", מפרש שזאת לשון שבח, "שלא ילדה עוד האם בת כמותה", האם איננה דמות פעילה. ר"י אבן עקנין, שכאמור לעיל פירש שיש לאם תפקיד פעיל בהשקיית יין הרקח, מפרש כאן (עמ' 343 על ו', ט) שאין כאן אלא שבח: "הודיע שהיא יחידה לאמה ואין לה עוד כמותה". כבר הזכרנו לעיל, שמבין מפרשי זמננו, הרב שרלו רואה בשיר השירים סיפור של בת יתומה שאין לה אב ואחיה מאמה מתעללים בה. לפי פירושו בוודאי שיש לאם תפקיד מרכזי.³⁶ אלא שיש להעיר שדווקא מפרשי הנמשל הרחיבו מאד על תפקידה של אם הדוד שם.

מלבד מפרשי הנמשל שהאריכו בכך מאד). כולם כנראה סברו שאמו מתפרשת כפשוטו של הפסוק, ואין מה להאריך בכך.

מכל מקום, לא נוכל להתעלם מכך שבעוד ששתי האימהות הוזכרו במגילה – גם אם לא כדמויות פעילות – האבות של הדוד והרעיה לא נזכרו במגילה אפילו פעם אחת. עוד משמע כאן שהאימהות תומכות בקשר שבין הדוד והרעיה ושכחיי הדוד והרעיה יש משמעות מסוימת לנוכחות האימהות. במשמעות הדבר אפשר להציע כמה הסברים, אך קצרה היריעה.

ז. השומרים הטובים בעיר

כל מפרשי המשל מפרשים משל זה כפשוטו (ראה מצודות, מלבי"ם, רי"ד, ג', ג; ה, ז').

ה. שועלים

לפי רוב המפרשים מדובר בשועלים ממש. שמפריעים לרעיה להיות עם דודה (רי"ד),³⁷ או שהיא שולחת את בנות ירושלים לתפשם כדי להישאר עם דודה (מלבי"ם).³⁸ אבל המצודות³⁹ מפרש שהכוונה לאנשים רעים ערומים כשועלים. ר' יוסף אבן עקנין⁴⁰ מפרש שהם מביאי הדיבה בין הדוד והרעיה. על פי זה, גם השועלים הם דמות במגילה. הדוד והרעיה מוקפים באנשים רעים הרוצים להפריע להם, והם צריכים להתמודד איתם. כאמור, לפי רוב המפרשים אין כאן דמות נוספת אלא תיאור השדה והכרם שבהם נמצאים הדוד והרעיה.

ט. מלכות, פילגשים ועלמות

אחד השבחים שבהם משבח הדוד את הרעיה מזכיר מלכות ופילגשים (ו', ח-ט):
ששים המה מלכות ושמנים פילגשים ועלמות אין מספר: אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה ברה היא ליולדתה ראוה בנות ויאשרוה מלכות ופילגשים ויהללוה.

³⁷ פירוש ר"י טראני, ב', טו.

³⁸ פירוש המלבי"ם (ראה לעיל הערה 9), ב', טו.

³⁹ מצודת דוד, ב', טו.

⁴⁰ עמ' 105, על ב', ט"ו.

יש לברר מי הן אותן מלכות ופילגשים, והאם אפשר לראות בהן דמויות משנה במגילה?

אפשר לפרש שאין הכוונה לדמויות מסוימות. יש כאן אמירה כללית, שבח גדול, מעין האמירה: 'את יותר טובה מכל העלמות שאפשר להעלות על הדעת, וכלן ודאי תהללנה אותך מיד כשתראינה אותך'. כיוון כזה ניתן לראות בפירושיהם של הרי"ד⁴¹ ור"י אבן עקנין.⁴²

המצודות⁴³ מפרש שאלה הן דמויות ממש: נשיו האחרות של שלמה. לשלמה אמנם יש נשים רבות, אבל בתוכן יש רעיה אחת ויחידה, שיחסו כלפיה ואהבתו אותה מיוחדים במינם. כך עולה גם מפירוש רש"י,⁴⁴ העוסק אמנם בנמשל, אך ממשיל את הרעיה לישראל ואת המלכות והפילגשים לכל אומות העולם. על-אף שכל המלכות, העלמות והפילגשים - אומות העולם - של שלמה הן, ישראל הם הרעיה המיוחדת והאהובה עליו יותר מכולן.

י. סיכום

במאמר זה עסקנו בדמויות נוספות שניתן למצוא, לכאורה, בשיר השירים. חלק מדמויות אלו מופיע לכאורה בדיוק ברגע הלא-מתאים, ומפריע את הפרטיות של הדוד והרעיה. ראינו את דברי המפרשים השונים העוסקים ביחסי הגומלין בין הדמויות השונות במגילה, ומנסים למצוא עלילה במגילה, המבוססת על דמויות שונות שבאות להפריע לסיפור המגילה.

⁴¹ פירוש ר"י טראני (ראה לעיל הערה 11), ו' ח-ט. אם היו ששים מלכות ושמונים פילגשים ועלמות אין מספר - אחת היא יונת, והן אומרות: מי זאת הנשקפה.

⁴² ר' יוסף אבן עקנין (ראה לעיל הערה 17) עמ' 343 על ו', ט.

⁴³ מצודת דוד, ו', ח.

⁴⁴ ו', ח.

מתוך הקשבה לצלילי המגילה, ותשומת לב לריחות והאווירה העולים בה,⁴⁵ ניסינו לטעון שכמעט ואין דמויות משנה בשיר השירים. זהו שיר אהבה בין הדוד לרעיה, וכל יתר החברים והבנות הן משל לדוד והרעיה עצמם. אין בשיר השירים אלא דוד ורעיה וזהו שיר המבטא את אהבתם הפרטית, שאין בה דמויות נוספות המפריעות את פרטיותם.

⁴⁵ וראה במאמרי 'מבוא לשיר השירים' (לעיל הערה 25), שם ביארנו שאת שיר השירים אפשר ללמוד כראוי רק אם נאזין לאווירה ולמנגינה העולה מפסוקיו השונים. את השיר למד כראוי רק מי שקרא אותו וחס ריחות, מראות, ותחושת נערה מאוהבת בדודה. התחושות האלה הן החלק העיקרי בשיר, שכן בשלהן הוא שיר. כחו של שיר הוא בכך שהוא יוצר תחושות ולא דווקא אומר את הדברים בצורה מפורשת. לכן יש להיזהר מאד כשלומדים את השיר ומנתחים אותו לנתחיו. ניתוח של גוף חי עלול להרוג אותו, ולכן יש לעשות זאת בזהירות, תוך חיבור לתחושות השונות שהמחבר מנסה להעביר לנו בכל פסוק ופסוק. לפעמים המפרש והמנתח עלול למצוא גוף מנותח היטב לנתחים פתוחים פרושים ומבוארים, ללא נשמה. לכן, יש לפרש כל פסוק וכל קטע רק בפירוש כזה שתואם את התחושות והריחות העולים ממנו. הריחות והתחושות הן עיקר השיר, יותר מהניתוחים המלומדים. אין לקבל פירושים סותרים את התחושות. לכן, לא נראה לפרש שבסוף המגילה הרעיה דוחה את הדוד ומשלחתו. זה סותר את הרגש הבריאה. אלא עלינו לבאר שהרעיה היא הרי הבשמים, וכאשר היא אומרת "ברח דודי ודמה לך לצבי או לעפר האילים על הרי בשמים" היא מזמינה אותו אליה. גם כשהיא משלחתו להרי בתר היא אינה דוחה אותו מעל פניה לגמרי אלא רק עד שיפוח היום, וגם אז, כדרך נערה מאוהבת היא אינה אומרת סתם "לך", אלא "דמה לצבי או לעפר", כנערה מאוהבת שכך מתארת את הפועל ללכת. כמובן, אפשר לומר שהמשפטים כאן נאמרו בצניות, כמו שאנו מבארים במגילת אסתר ביטויים המכבדים את המלך (ושם פירושים כגון אלה אכן תואמים את רוח המגילה). אבל אין נראה שזה המקרה: אסתר אמרה בצניות, שה"ש לא. בש"ש אנו שומעים נערה מאוהבת. כיון שכך, א"א ללמוד את שיר השירים בהתעלמות מהאווירה החיובית של הפסוקים, ולטעון שיש בהם מתח. בעל כורחנו יש בהם אהבה ופרטיות בין הדוד והרעיה.